

ЛІНГВОДИДАКТИКА

УДК 373.091.214-053.6:[811.161:808.5]
DOI 10.25128/2415-3605.22.1.17

ЕЛЕОНОРА ПАЛІХАТА

<https://orcid.org/0000-0003-4995-1184>
palykhata_e@tnpu.edu.ua

доктор педагогічних наук, професор
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль

ЛІЛІЯ ШТАФІРНА

<https://orcid.org/0000-0002-9262-6398>
liliia.shtafirna@gmail.com

аспірантка
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль

НАВЧАННЯ ПУБЛІЧНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ З УРАХУВАННЯМ ВИМОГ ПРОГРАМИ І МАТЕРІАЛІВ ПІДРУЧНИКІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Розглянуто питання організації навчального матеріалу з риторики на завершальному етапі вивчення української мови у старших класах закладів загальної середньої освіти. Зосереджено увагу на відображенні програмних вимог у підручниках з української мови з навчання публічного мовлення – монологічного, діалогічного, полілогічного. Запропоновано визначення поняття «публічне мовлення» як особливого різновиду мовленнєвої діяльності, що вказує на можливості впливати на слухачів із метою навчання, переконання, заохочення, отримання естетичної насолоди за допомогою сили слова. Здійснено аналіз програм і підручників з української мови для 10–11 класів і визначено їх текстоцентричний підхід до вивчення риторики; часткову невідповідність теоретичного матеріалу підручників змістові програм; безсистемне, різновекторне спрямування практичних завдань, у зв'язку з чим знання й уміння в умовах школи не можуть функціонувати як єдиний злагоджений організм. Враховано якісні результати аналізу програми й підручників з української мови для 10–11 класів та залишкові знання й уміння учнів основної школи, на основі чого запропоновано теми для засвоєння теоретичного і практичного матеріалу з навчання публічного мовлення, де актуально важливий знаннєвий матеріал для старшокласників містить відомості, що стосуються публічного мовлення, спрямованого на формування умінь: планувати моделювання ситуацій спілкування, продукування текстів за природною чи штучною ситуацією, складання планів виступів (інвенція), продукувати композиційні частини тексту, аргументувати (диспозиція), добирати лексеми і фраземи (елокуція), тропи і стилістичні фігури (елоквенція), запам'ятовувати виступ (меморія), виголошувати його (акція). Зосереджено увагу на висновках, що матеріали підручника і вимоги програми з навчання публічного мовлення мають звучати в унісон.

Ключові слова: програма, підручник, публічне мовлення, знання, уміння.

ELEONORA PALYKHATA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
2 Maxym Kryvonis Str., Ternopil

**TEACHING PUBLIC SPEECH OF SENIOR STUDENTS TAKING INTO ACCOUNT
THE REQUIREMENTS OF THE PROGRAM AND MATERIALS OF THE
UKRAINIAN LANGUAGE TEXTBOOK**

The article considers the issue of the organization of the educational material on Rhetoric at the final stage of learning the Ukrainian language subject in grades 10–11 of secondary schools. The present paper is focused on analyzing program requirements, implementation of program requirements in the Ukrainian language textbooks and guidelines based on changing the content of lessons on the development of coherent speech at secondary school as the basis of the final stage of learning Ukrainian – improving public speaking (monologue, dialogue, polylogue) at the lessons of Rhetoric. The definition of the concept «public speaking» has been offered as a special genre variety of speech activity indicates the ability to influence listeners in monologues, dialogues or polylogues in order to learn, persuade, encourage, enjoy aesthetic pleasure, etc. by means of speech. Planning and implementation of the study of the section «Rhetoric» is demonstrated in the Ukrainian language programs for grades 10–11 and in textbooks at the theoretical and practical levels. The programs pay attention to the text-centric approach to the study of the Ukrainian language in general and Rhetoric in particular. The explanatory note of the program contains information about the study of the basics of Rhetoric - the theory and practice of perfect speech, convincing, appropriate, effective; education of a rhetorician as a worthy citizen, competent in public speaking; determination of norms and rules of public argumentation and criteria for evaluation of oral speech activity.

Having analyzed the programs and textbooks in the Ukrainian language for the 10th and 11th grades, we conclude that the proposed textbook material is valuable and important for teaching public speaking, but it does not correspond to the content of the programs. Practical tasks have a multi-vector orientation, there is no system in which knowledge and skills would function as a single coherent organism. Taking into consideration the results of the analysis of the Ukrainian language program for the 10th and 11th grades in public speaking and analyzing the relevant textbooks, we offer theoretical and practical material for teaching the seniors oral public speaking based on what they have studied in school. The proposed knowledgeable material for the 10th and 11th grades contains information on public speaking aimed at developing skills: to plan, model communication situations, produce texts based on natural or artificial situations, make a plan of speech (invention), produce compositional parts of the text, argue (disposition), choose figures and phrases (elocution), choose paths and stylistic figures (eloquence), memorizing a speech (memory), say a monologue (action), express a personal attitude to what is heard etc. The materials of the textbook should demonstrate what is planned in the program at the theoretical and practical levels for the acquisition of knowledge and the formation of public speaking skills.

Keywords: *program, textbook, public speaking, knowledge, skills.*

На завершальному етапі вивчення української мови в 10–11 класах закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) опрацьовується розділ «Риторика», в якому передбачено ознайомлення старшокласників із публічним мовленням. Дослідники вважають, що публічне мовлення – це: 1) «особливий жанровий різновид мовленнєвої діяльності, покликаний організувати взаємини між людьми» [6]; 2) особливий вид тексту, створюваний за законами риторики, орієнтований на переконання, що зумовлює його інтеграційну природу [7]. На нашу думку, публічне мовлення – це монологічний виступ або діалогічне чи полілогічне спілкування перед аудиторією, що мають за мету висвітлити інформацію наукового, виховного, політичного, агітаційного, судового, гомілетичного, епідейктичного чи іншого змісту з метою навчати, виховувати, переконувати, брати до уваги, спонукати до дії, формувати почуття естетичної насолоди, душевного задоволення тощо. Враховуючи визначення публічного мовлення, можемо зробити висновок про те, що має бути у програмах з української мови в розділі «Риторика» і як саме зміст цього матеріалу повинен висвітлюватися у підручниках з української мови на теоретичному і практичному рівнях: монолог, діалог, полілог на кожному уроці розвитку зв'язного мовлення.

Мета статті – проаналізувати: вимоги програм з української мови щодо навчання старшокласників публічного мовлення та реалізацію програмового змістового навантаження підручників з української мови для 10–11 класів із досліджуваної проблеми; запропонувати

теоретично-практичний матеріал для заповнення явних прогалин програм і підручників із формування умінь і навичок публічного мовлення.

Важливе місце у програмах з української мови посідає вивчення риторики, спрямоване на підготовку особистості школяра, компетентного у продукуванні публічного мовлення на завершальному етапі навчання української мови в ЗЗСО, у дотриманні норм і правил публічної аргументації, оцінюванні власного і почутого публічного висловлювання за допомогою відповідних критеріїв, що детально не увиразнені ні в програмах, ні в шкільних підручниках.

Аналіз програм з української мови щодо вивчення риторики в 10–11 класах продемонстрував такі результати: 1) у мовній і змістовій лінії вступу конкретно про публічне мовлення не згадується; 2) пояснювальна записка містить поверхневу принагідну інформацію, що мають засвоїти учні про мовні норми, мовленнєвий етикет, уміння розрізняти сфери спілкування, працювати з текстом тощо, але згадки про публічне мовлення немає. У розділі програми «Можливості предмета «Українська мова» у формуванні ключових компетентностей», що стосується спілкування державною мовою, перелічені уміння, які має сформулювати учень; але прямо про публічне мовлення не згадується, хоча принагідно про компоненти публічного мовлення йдеться (добір мовно-виражальних засобів, конструювання текстів, дотримання норм етикету); до навчальних ресурсів віднесено текстоцентризм, діалог, дискусія [4, с. 6–7]. Про монологічне публічне мовлення не йдеться, хоча приділяється увага текстоцентричному підходу до навчання мови [4, с. 91]. У «Пояснювальній записці» наголошено, що важливе місце у програмі відведено: вивченню основ риторики – теорії і практиці досконалого мовлення, переконливого, доцільного, ефективного; вихованню ратора як гідного громадянина, компетентного у публічному мовленні; визначенню норм і правил публічної аргументації та критеріїв оцінювання публічного мовленнєвої діяльності [4, с. 92].

У мовленнєвій змістовій лінії розділу програми «Практична риторика» пропонується ознайомлення десятикласників із риторичною теорією: 1) мовленнєва ситуація та її елементи; 2) особистість мовця, його риси, вимоги до мовлення; 3) моделювання аудиторії: слухач, види слухання, прийоми налагодження контакту з аудиторією; 4) текст як одиниця спілкування; 5) комунікаційний намір. Практична частина програмового матеріалу із риторики передбачає: 1) моделювання ситуації спілкування; 2) складання плану виступу; 3) підготовка композиційної частини виступу; 4) написання тексту публічного виступу; 5) добір аргументів до конкретної тези; 6) добір фразеологізмів до тексту виступу; 7) запам'ятовування виступу; 8) тренування у виголошенні виступу; 9) висловлення особистого ставлення до почутого тощо [4, с. 101]. Відзначимо, що в програмі з української мови для 10 класу в розділі «Практична риторика» матеріал спрямований на формування монологічного публічного мовлення, але про роботу над діалогічним і полілогічним видами публічного мовлення не йдеться.

Учні 11 класу згідно з розділом «Практична риторика» програми з української мови повинні ознайомитися з таким теоретичним матеріалом, що стосується публічного мовлення: 1) із поняттями суперечка та її видами, дискусія, диспут, полеміка, теза, аргументи, їх види; 2) правилами ведення суперечок.

Практично одинадцятикласники мають уміти: 1) організувати свою мовленнєву діяльність: мотивувати, ставити мету, планувати, коригувати, контролювати; 2) добирати аргументи чи спростовувати висловлену тезу; 3) готуватися до суперечки, аналізувати чужі аргументи, ставити запитання; 4) проводити дискусії на запропоновані програмою теми [4, с. 109].

Робимо висновок, що в програмі з української мови для 11 класу в розділі «Практична риторика» відсутній матеріал про навчання монологічного публічного мовлення, увага зосереджена лише на опрацюванні діалогічного й полілогічного публічного мовлення.

Зосередимо увагу на аналізі підручників з української мови для 10–11 класів щодо реалізації вимог програми з української мови до розділу «Практична риторика», а саме: який теоретичний матеріал про публічне мовлення висвітлений у підручниках і які практичні завдання для формування публічного мовлення пропонуються у підручниках відповідно до програми.

Розділ у програмах і підручниках називається «Практична риторика», що спрямовує нашу увагу на формування умінь публічного мовлення. Але без елементарних знань про публічне мовлення, його компоненти і їхнє функціонування, про слухання і говоріння, особливості учасників мовленнєвого процесу тощо неможливо сформулювати уміння. Тому кожній публічній мовленнєвій дії має передувати ознайомлення з теоретичними поняттями, відбуватися

усвідомлення особливостей мовлення, спрямування на його мету, структуру, на учасників і дотримання етикетних правил.

Власне, підручник для 10 класу ЗЗСО [1] якраз і висвітлює теоретичний матеріал про публічне мовлення. У ньому подано визначення поняття «риторика», предмета вивчення риторики, що полягає у публічних виступах у процесі комунікації, а також про адресата й адресанта, мовленнєву ситуацію, її елементи; про особистість мовця, його риси; про вимоги до мовлення оратора, жести, міміку, позу і паузи; про моделювання аудиторії, налагодження контакту з аудиторією; про підготовку тексту для виступу, реалізацію стратегії, тактики, комунікаційних намірів як тактичних мовленнєвих ходів [1, с. 46–70]. Відзначимо, що матеріал цінний і вагомий у процесі навчання публічного мовлення, але він не відповідає вимогам програми з української мови для 10 класу, в якій актуалізується увага на спілкуванні в діалозі й полілозі; про публічне монологічне мовлення в ній не йдеться. Тобто не спостерігається унісону вимог програми і змісту їх реалізації в підручнику з української мови. Відповідно й практичні завдання у вправах частково віддалені від теоретичного навантаження і мають розсіяне, різновекторне спрямування, тобто відсутня системність, в якій знання й уміння функціонували б як єдиний злагоджений організм.

Підручник для 11 класу ЗЗСО [2] відображає теоретичний матеріал про публічне мовлення, що містить відомості: про монологічне висловлювання – інформацію, доповідь, повідомлення; про діалогічне мовлення, його види – бесіду, телефонну розмову; про оцінювальні жанри (похвала, осуд, характеристику, рефлексію) та етикетні жанри. Практичний матеріал підручника містить завдання, спрямовані на: оцінювання виступу науковця, роботу над тропами і стилістичними фігурами, зачитування діалогу, роботу над уникненням невиправданих повторів, читанням змісту промови, телефонної розмови, виявлення в них помилок, складання телефонної розмови, бесіди, її записування, редагування текстів діалогу, завдання про форми вітання [2, с. 10–19, 189–201].

Проаналізувавши теоретичний матеріал підручника з української мови для 11 класу і порівнявши його з вимогами програми за 2018/2019 навчальний рік [4], робимо висновок, що програмовий матеріал про суперечки й дискусію не відповідає матеріалу підручника, в якому йдеться про інформацію, доповідь, бесіду, телефонну розмову, оцінювальні та етикетні жанри. Тоді як із вимогами програми за 2019/2020 навчальний рік [5] аналізований матеріал підручника збігається. Отже, практичний напрям, присвячений тропам і стилістичним фігурам, читанням й записуванню промов, телефонних розмов, бесід, редагуванню діалогу, не цілком забезпечує вимоги програми щодо формування публічного мовлення, що потребує навчання його укладання й виголошення.

Враховувавши результати аналізу програми з української мови для 10 й 11 класів з формування публічного мовлення та здійснивши аналіз відповідних підручників, пропонуємо теоретичний та практичний матеріал для навчання публічного мовлення старшокласників.

Публічне мовлення реалізується у монологіях, діалогах і полілогах. Причому монологи є мовленнєвим матеріалом для реплік діалогів і полілогів, оскільки серед реплік за обсягом виділяються репліки-монологи (описи, розповіді, роздуми).

Діалогувати і висловлювати свої думки в монології діти упродовж виховання в родині, дитячому садку й основній школі (5–9 класи) уже навчилися. Тоді у старших класах вони мають удосконалити уміння спілкуватися публічно, виступати перед аудиторією, шліфувати власне мовлення, свою поведінку відповідно до мовних, мовленнєвих, паралінгвістичних та етикетних норм, успішно продукуючи тексти, зорієнтовані на досягнення комунікаційної мети. При цьому вимоги програми і підручників з української мови повинні мати струнку структуру і бути тісно пов'язаними за змістовим наповненням: вимоги програми з української мови для кожного класу мають чітко відбиватися в теоретичних і практичних матеріалах підручника. Якщо на суто мовному рівні, що стосується мовних норм, така відповідність існує, то на мовленнєво-публічному спостерігається різновекторність між вимогами програми і наповненням підручника з української мови.

Для заповнення цієї прогалини пропонуємо свою експериментально-дослідну програму навчання публічного мовлення у старших класах ЗЗСО. При цьому враховуємо вимоги чинної програми і частково доповнюємо її окремими новітніми елементами для створення цілісної системи навчання публічного мовлення. Оскільки публічне мовлення реалізується у монологіях,

діалогах і полілогах, то й програмовий матеріал у старших класах, за експериментальною програмою, має два напрями реалізації: 1) монологічне публічне мовлення і 2) діалогічно-полілогічне публічне мовлення. Під час навчання публічного мовлення старшокласників ЗЗСО об'єднується діалогічне і полілогічне мовлення тому, що одиницею їх навчання є діалогічна єдність із відповідними діалогічними репліками.

Згідно з цим поділом пропонуємо теми для висвітлення теорії усномовленнєвого спілкування, що мають засвоїти учні упродовж навчання в 5–9 класах із розвитку зв'язного мовлення на уроках діалогування як пропедевтичного етапу вивчення публічного мовлення, що становить фундамент для подальшого його формування [3].

5 клас: 1. Мова і мовлення. Загальне уявлення про спілкування. Усне діалогічне спілкування. Основні правила усного діалогічного спілкування.

2. Діалогічне спілкування (діалогування). Види діалогу. Класифікація реплік за значенням (стимулюючі, реакційні, реакційно-стимулюючі).

3. Діалогічне спілкування (діалогування, реплікування). Діалогічні репліки за обсягом: 1) еліптичні; 2) такі, що збігаються з реченням; 3) монологічні (описи, розповіді, роздуми чи поєднання їх в одній репліці).

4. Тема діалогічного мовлення. Основна думка діалогічного тексту. Вимоги до діалогування.

5. Ситуація спілкування (природна й вербально (словесно) описана). Діалог розпитування.

6. Діалог-повідомлення, діалог-бесіда за вербально описаною ситуацією.

7. Учасники спілкування: мовці; співрозмовники; адресант, адресат; мовець, слухач. Форми привертання уваги й відповіді на них.

8. Звертання під час діалогування (до знайомих, незнайомих, старших, однолітків, молодших за себе, вчителів, батьків, інших членів родини, духовних осіб тощо).

9. Етикет, мовленнєвий етикет, форми мовленнєвого етикету.

10. Емоційно-експресивні явища в усномовленнєвому спілкуванні.

11. Публічне мовлення на уроках української мови, пов'язане з діалогуванням і підготовкою до написання творчих переказів (загальне ознайомлення): репліки-монологи як відповіді учнів на уроці; публічне відтворення тексту переказу на уроках розвитку зв'язного мовлення; створення творчого елемента (міні-тексту) як частини творчого переказу [3, с. 5].

6 клас: 1. Позамовні засоби діалогування. Жести, міміка, паузи, їх види.

2. Інтонація, її складники. Володіння голосом під час міжособистісного і публічного спілкування.

3. Репліка-привертання уваги. Вітання, його форми. Жести вітання. Інтонація вітання.

4. Прощання, репліки-стимули, репліки-реакції. Репліки-побажання під час прощання; відповідні жести та інтонація при прощанні.

5. Діалогічна єдність, її види. Діалогічні єдності вітання, прощання, поздоровлення, вибачення, подяки.

6. Фразеологічність діалогічного мовлення. Емоційний аспект використання фразеологізмів.

7. Мовленнєвоетикетні форми прохання, запрошення та відповіді на них (згода, незгода, відмова, заборона, дозвіл тощо).

8. Функційні допоміжні опори, їхня роль у продукуванні усного мовлення монологічного чи діалогічного: природна ситуація – подія в класі, школі, селі чи місті, в суспільстві тощо; штучна – зміст художнього тексту, що вивчається чи вивчався; ілюстрація або сюжетна серія ілюстрацій; тема, запропонована учителем тощо) [3, с. 31].

7 клас: 1. Знайомство прямо і через посередника (репліки-стимули, репліки-реакції). Інтонація, жести й міміка під час знайомства.

2. Полілог, його види (загальне поняття).

3. Суперечка, її види. Обговорення, його види.

4. Полілог-диспут, його структура. Репліки-монологи в диспуті. Форми мовленнєвого етикету під час диспуту.

5. Полілог-дискусія, її структура. Використання форм мовленнєвого етикету.

6. Духовність у процесі діалогічного, полілогічного і монологічного публічного мовлення. Матеріали духовної літератури про усномовленнєве спілкування.

7. Допоміжні опори для продукування публічного мовлення [3, с. 49].

8 клас: 1. Ти і ви в усномовленнєвому публічному мовленні (монолог, діалог, полілог). Традиції українців у звертаннях на ти і ви в минулому і сьогодні.

2. Кліше і штампи, характерні усному публічному мовленню в діалозі, полілозі, монологі.

3. Лихослів'я як ненормативна (татуйована, неприпустима) лексика в усному публічному мовленні. Правила культури мовлення щодо вживання ненормативної лексики в усному мовленні – міжособистісному і публічному.

4. Вербальні (лінгвістичні) й невербальні (паралінгвістичні) засоби мовленнєвого етикету українців. Екстралінгвістичні засоби.

5. Інтерв'ю, його види. Правила проведення інтерв'ю.

6. Форми звертання в усній народній творчості (в художніх творах, казках, піснях, легендах тощо) [3, с. 68].

9 клас: 1. Комунікація. Комунікаційні наміри мовця (мовленнєва інтенція).

2. Комплімент (похвала, захоплення, дифірамби, панегірик, мадригал) в усному публічному мовленні – монологічному, діалогічному, полілогічному.

3. Мовленнєвий етикет телефонної розмови (загальні відомості).

4. Полілог-полеміка. Полілог-дебати. Їхня структура.

5. Дискусія, диспут – спільне й відмінне.

6. Дейл Карнегі – відомий фахівець дослідження вербального впливу на людей у міжособистісному й публічному спілкуванні американського соціуму, зразок публічного мовлення сьогодні [3, с. 81].

Якщо у програмі для основної школи буде запланований вище висвітлений матеріал, відображений у підручниках і реалізований у процесі навчання, то в старших класах учні зможуть більш поглиблено опрацьовувати публічне (монологічне, діалогічне, полілогічне) мовлення – повторювати, збагачувати і вдосконалювати його. Отже, учні 10 класу зможуть ознайомитися з таким теоретичним матеріалом:

1) про монологічне публічне мовлення:

- риторика як наука і розділ української мови;
- поняття про красномовство, види красномовства;
- шкільне красномовство: поурочне й позаурочне;
- поурочне шкільне красномовство: відповіді учня на уроці (повні й неповні);
- монологічний текст, його будова, особливості;
- позаурочне шкільне красномовство: промови (наукові, офіційні, побутові – загальне ознайомлення);

- позаурочне шкільне красномовство: доповіді, види доповідей – наукові, звітні (загальне ознайомлення);

2) про діалогічне публічне мовлення:

- діалогічний текст, види діалогічних текстів;
- діалогічні єдності, їхні види;
- класифікація діалогічних реплік за значенням (повторення); класифікація діалогічних реплік за обсягом (повторення);

- особистість мовця, комунікаційний намір. Телефонна розмова;
- вимоги до мовлення (дотримання мовних норм, показників мовленнєвої культури);
- засоби логіко-емоційної виразності, невербальні засоби;
- моделювання аудиторії: слухач, види слухання, прийоми налагодження контакту з аудиторією;
- мовленнєва ситуація: природна і штучна.

Відповідно до теоретичного матеріалу пропонуємо десятикласникам виконувати такі форми роботи над практичним матеріалом:

1) із монологічного публічного мовлення: добирати тексти різних жанрів красномовства, зачитувати їх, аналізувати; продукувати монологічні тексти шкільного красномовства: відповіді на уроках із мови чи літератури (повні й неповні); працювати над будовою монологічного

тексту, аналізувати його особливості; продукувати монологічні тексти позаурочного шкільного красномовства: промови (наукові, офіційні, побутові); доповіді (наукові, звітні);

2) із діалогічного публічного мовлення: проводити слухання діалогічних текстів (учитель – учень, дідусь – онук, журналіст – учасник війни тощо); здійснювати продукування діалогічних реплік, різних а) за значенням, б) за будовою, в) за емоційно-експресивним забарвленням; побудову діалогічних едностей, діалогічних текстів. Проводити тренування розмов по телефону з використанням формул мовленнєвого етикету, дотриманням мовних норм, показників мовленнєвої культури, засобів логіко-емоційної виразності; роботу над моделюванням аудиторії відповідно до змісту мовлення: ознайомити з вимогами до слухача. Використовувати прийоми налагодження контакту з аудиторією. Добирати з учнями природні чи укладати штучні ситуації, що потребують обговорення у діалогах чи полілогах; продукувати за цими ситуаціями діалогічні й полілогічні висловлювання в умовах колективу класу.

Для учнів 11 класу пропонуємо засвоїти теоретичний матеріал:

1) про монологічне публічне мовлення: засоби мовного і немовного вираження промови; промова, її будова: інтенція, диспозиція, елокуція (елоквенція), меморія, акція; інформаційні жанри публічного мовлення;

2) про діалогічне й полілогічне мовлення: жанри діалогічного мовлення: бесіда, види бесід; телефонна розмова, інтерв'ю, суперечка, її види; ознайомлення з поняттями «теза», «аргументи», їх видами; жанри полілогічного мовлення – дискусія, диспут, полеміка, дебати; мовні норми, показники мовленнєвої культури, мовленнєвий етикет, засоби логіко-емоційної виразності у публічному діалогічному і полілогічному мовленні; оцінювальні жанри публічного мовлення.

Відповідно до засвоєного теоретичного матеріалу про монологічне, діалогічне і полілогічне публічне мовлення пропонуємо одинадцятикласникам виконувати такі форми роботи над практичним матеріалом:

I. Із монологічного публічного мовлення: 1) опрацювання структури змісту монологічного публічного мовлення; структура промови, побудова промови; 2) структурні компоненти доповіді, продукування доповіді; 3) робота над добиранням засобів мовного й немовного вираження промови; 4) моделювання ситуації спілкування, складання плану виступу спочатку під керівництвом учителя (інвенція), а згодом – самостійно; 4) підготовка композиційної частини виступу теж під керівництвом учителя (диспозиція) і самостійно; 5) підготовка тексту публічного виступу початок – у класі, завершення – вдома (диспозиція); 6) добір аргументів до конкретної тези виступу за допомогою учителя або без нього (що залежить від загального розвитку учнів, їх мовленнєвого розвитку, здатності до аналізу ситуації, уміння добирати аргументи повноцінного характеру тощо) (диспозиція); 7) використання лексем і фразеологізмів до тексту виступу для збагачення лексико-фразеологічного запасу школярів (елокуція), 8) добирання тропів і стилістичних фігур до тексту (елоквенція), призначеного для виголошення; 9) запам'ятовування виступу (меморія); 10) тренування у його виголошенні (акція).

II. Формування практичних умінь і навичок у підготовці до продукування діалогічного і полілогічного мовлення: 1) продукування телефонної розмови з діловою метою; 2) побудова різних видів бесід на запропоновану учителем тему за відповідною схемою; 3) підготовка і проведення інтерв'ю; 4) побудова суперечки на тему, запропоновану учителем напередодні, із використанням попередньо підготовлених учнями аргументів; 5) проведення дискусії на запропоновану в підручнику з української мови тему, до якої учні попередньо готувалися, дотриманням мовних норм, показників мовленнєвої культури, засобів логіко-емоційної виразності, мовленнєвого етикету; 6) проведення диспуту на запропоновану учителем тему з використанням вимог до культури мовленнєвого вираження думки; 7) підготовка до дебатів на запропоновану тему і виголошення учнями власних думок під час їх проведення.

Робота над усним публічним мовленням має відбуватися за чітко розробленою програмою, спрямованою на засвоєння риторичних знань і формування умінь продукування публічних монологічних, діалогічних і полілогічних висловлювань, зокрема побудову реплік, що в діалозі й полілозі часто перетворюються в монологічні тексти. Публічне мовлення (монологічне, діалогічне й полілогічне) є джерелом продукування висловлювань за допомогою говоріння й аудіювання, що сприяє налагодженню міжособистісних контактів, спілкування в

соціумі, виголошенню власних думок засобом усного слова для впливу, спонукання, надихання, отримання насолоди від почутого.

Отже, публічне мовлення у програмах і підручниках з української мови для учнів старших класів має висвітлюватися на теоретичному і практичному рівнях, опрацьовуватися на уроках української мови в унісон із метою формування умінь і навичок публічного спілкування.

Перспективу дослідження вбачаємо у проведенні докладного студіювання проблеми укладання вправ, завдань, вербально описаних ситуацій для вироблення у старшокласників умінь текстоцентричного підходу під час продукування публічних висловлювань в умовах функціонування соціуму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко О. Українська мова (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Грамота, 2018. 208 с.
2. Авраменко О. Українська мова (рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Грамота, 2019. 208 с.
3. Палихата Е.Я. Рідна мова: Уроки усного діалогічного спілкування (5–9 класи). Тернопіль: ТДПУ імені Володимира Гнатюка, 2002. 144 с.
4. Українська мова. 5–11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації для організації навчально-виховного процесу в 2018/2019 навчальному році / укладач О. Ю. Котусенко. Харків: Ранок, 2018. 160 с.
5. Українська мова. 5–11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації для викладання навчального предмета у закладах загальної середньої освіти у 2019/2020 навчальному році, вимоги до оцінювання / укладач О. Ю. Котусенко. Харків: Ранок, 2019. 192 с.
6. Види публічного мовлення: веб-сайт. URL: <https://studfile.net/preview/5470201/page:19/>.
7. Українська мова (за професійним спрямуванням): веб-сайт. URL: <https://subjecom.ua/reference/mova/professional/43.html>.

REFERENCES

1. Avramenko O. Ukrainska mova (riven standartu): pidruchnyk dlia 10 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity. [Ukrainian language (standard level): a textbook for the 10th grade of general secondary education]. Kyiv: Hramota, 2018. 208 s.
2. Avramenko O. Ukrainska mova (riven standartu): pidruchnyk dlia 11 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Ukrainian language (standard level): a textbook for the 11th grade of general secondary education]. Kyiv: Hramota, 2019. 208 s.
3. Palykhata E. Ya. Ridna mova: Uroky usnogo dialohichnoho spilkuvannia (5–9 klasy) [Native language: Lessons of oral dialogic communication (grades 5–9)]. Ternopil: TDPU imeni Volodymyra Hnatuka, 2002. 144 s.
4. Ukrayinska mova. 5–11 klasy [Ukrainian language. Curricula for grades 5–11]: navchalni prohramy, metodychni rekomendatsii dlia orhanizatsii navchalno-vykhovnoho prozesu v 2018/2019 navchalnomu rotsi / ukladach O. Yu. Kotusenko. Kharkiv: Ranok, 2018. 160 s.
5. Ukrainska mova. 5–11 klasy [Ukrainian language. Curricula for grades 5–11]: navchalni prohramy, metodychni rekomendatsii dlia vykladannia navchalnoho predmeta u zakladah zahalnoi serednoi osvity u 2019/2020 navchalnomu rotsi, vymohy do otsiniuvannia / ukladach O. Yu. Kotusenko. Kharkiv: Ranok, 2019. 192 s.
6. Vidy publicлноho movlennia [Types of public speaking]: veb-sait. URL: <https://studfile.net/preview/5470201/page:19/> (accessed 4.06.2022)
7. Ukrainska mova (za profesiynym spiramuvanniam) [Ukrainian language (for professional purposes)]: URL: <https://subjecom.ua/reference/mova/professional/43.html> (accessed .06.2022)

УДК 378.091.33:811.111'276.5

DOI 10.25128/2415-3605.22.1.18

ОЛЬГА ДАЦКІВ

<https://orcid.org/0000-0002-0283-7627>

olhadatskiv@tnpu.edu.ua

кандидат педагогічних наук, доцент

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль